

Дигитализация и каталогизация на старопечатния фонд на Университетска библиотека при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ – проблеми и предизвикателства

Валя Димитрова
Университетска Библиотека при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

Digitization and cataloging of the old print collection of the University Library at VTU „St. St. Cyril and Methodius“ - problems and challenges

Valya Dimitrova
University Library at VTU „St. St. Cyril and Methodius“

Abstract: *In the 21st century, the common development and change of every person's daily life is digitization. The term „digitalization“ is associated both with the change of lifestyle and with the many technological changes realized in the presentation of the cultural and historical heritage (HCH). This report aims to provide an overview of new technological standards and work methods during the transition to digitalization of material cultural heritage.*

Keywords: *digitization, old printed editions, cultural heritage*

Резюме: През XXI век общото между развитието и промяната на ежедневието на всеки човек е дигитализацията. Терминът „дигитализация“ се свързва както с промяната на начина на живот, така и с множеството технологични промени, реализирани в представянето на културно-историческото наследство (КИН). Настоящият доклад цели да направи обзор на новите технологични стандарти и методи на работа по време на преход към дигитализация на материалното културно наследство.

Ключови думи: дигитализация, старопечатни издания, културно наследство

Културната политика на Европейския съюз се гради на един базов принцип за съхраняването и развитието на културното многообразие на всяка определена страна и регион. На този принцип се обуславя постигането на стратегическата цел на ЕС, а именно създаването на “обща” европейска идентичност. А тя не е реално съществуващ социален феномен, това е цел на настоящето и засега идеал на бъдещето. Появата и жизнеността ѝ зависят в голяма

степен от успешното конструиране и създаване на друг нов социален феномен - обща европейска културна памет¹. Необходимостта от дигитално представяне на културното наследство се базира върху разбирането, че съвременния свят е навлязъл в нов етап от своето развитие. Етап, през който се формира нов тип общество – информационното общество с присъщите му характеристики на обмен на информация и културна комуникация в реално време. Дигиталните технологии и дигитализацията вдъхват нов живот на културно-историческото наследство, като дават възможност на институциите да достигнат до по-широка аудитория, до по-голям кръг от потребители и да изградят един нов модел за представяне на съдържанието, като го правят по-достъпно за изследване.

На тази цел бе подчинена и идеята за дигитализиране на подобрени издания от богатия фонд на Университетска библиотека към Великотърновския университет.

Първата стъпка за реализирането и бе да бъде създаден Информационно-образователен център към Информационно-библиотечния и издателски комплекс на ВТУ “Св.св.Кирил и Методий“. Той бе създаден след спечелването на инфраструктурен общоуниверситетски проект с екип, в който са включени служители на ЦУБ (р-л проф. Кр. Мутафова). Чрез проекта се осигуриха възможности да се внедри система за дългосрочно дигитално архивиране, сканиране на ръкописи, стари печатни издания и специални материали, свързани с научната и обучителната дейност във ВТУ. Първият ни избор за дигитализиране бяха редките, ценни и старопечатни книги и периодични издания, притежание на библиотеката на ВТУ, с цел тяхното съхранение и предоставяне на възможност за научното им изследване и използването им като образователен продукт. За изпълнението на тези цели е закупен скенер “Bookeye 4 kiosk”.

¹ Канев, А. 2008. Желание или омерзение от “обща” идентичност. Европейските стратегии за информационно общество като инструмент за конструиране на идентичност и локалните реалности: ситуацията в България – Академичен портал в социалните и хуманитарните науки: <http://gate.cas.bg/publication.php?id=112>

Следващият етап бе свързан с избора на подходящ софтуерен модул. Библиотеката на Великотърновския университет вече разполага с модул „Дигитализация“ на библиотечна програма „АБ“ на фирма РС-ТМ, което ще улесни широкото популяризиране на културното наследство, с което разполага библиотеката. Алгоритъмът на модула включва всички необходими характеристики за създаването на метаданни за всеки един дигитализиран обект. До този момент са дигитализирани 100 тома старопечатни издания, но в модул „Дигитализация“ са въведени 1/3 от тях и са достъпни само в локалната база на модула. Причините за това са Ковид кризата, затварянето на институциите, и технически проблем по обслужването на модула.

Първите стъпки, които предшестваха процеса на дигитализация бяха да се изготви списък на фонда от редки, ценни и старопечатни книги. В него са включени издания на църковнославянски език с богослужебен характер, които са от втората половина на XVI и XVII век, богослужебни книги, издавани в Русия от XVIII в., както и книги на други езици от XIX в. Изготвянето на списък се наложи поради факта, че колекцията от старопечатни книги е била каталогизирана отделно от другите постъпления в обикновен стандартен фишов каталог до 1972 г., след което този начин на каталогизиране е изоставен и книгите са обработвани стандартно заедно с другите. Търсенето беше трудоемко и се осъществи с ръчно преглеждане на фишовите каталози на кирилица и латиница от всички колеги на библиотеката.

Както е известно на присъстващите тук Библиотеката на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ е създадена и открита на 15 септември 1963 г. едновременно с откриването на ВПИ „Кирил и Методий“. Колекцията от старопечатни, редки и ценни книги се формира през годините предимно от дарители. Старопечатните книги на български език са сигнирани според описа на Маньо Стоянов, като е спазена дадената от него номерация и буквите Ст (старопечатни) пред съответния номер и установена идентичност на изданието. Необходимо е да се отбележи, че по неизвестни причини след 1972 г. при обработката на старопечатни книги е изоставено сигнирането според номерацията от

описа на Маньо Стоянов². Новопостъпилите старопечатни книги са били обработвани заедно с другите и са получавали форматни сигнатури според възходящия ред от инвентарните тетрадки. Това наложи цялостно преразглеждане на наличните старопечатни, редки и ценни издания и пресигнирането на част от тях. Всички старопечатни книги са въведени в електронния каталог на Университетската библиотека, с едно уточнение, че описанията на старопечатните книги в него са въведени според изискванията за осъвременяване на езика и възприетите норми за нормализиране на възрожденски ръкописи и печатни текстове, т.нар. археографски правила³. При възникнало читателско търсене на конкретно заглавие по електронен път е необходимо читателят да се съобрази с критериите на търсене, които предлага софтуерният продукт на Библиотеката и да въведе осъвремененото заглавие или сигнатурата на търсеното заглавие. Старопечатните книги на латиница са класирани и сигнирани според действащата таблица за класиране – Библиотечно-библиографска класификация – ББК⁴, приета като методическо ръководство за работа за класиране и подреждане на фондовете в академичните библиотеки. По-късно се преминава към класиране според Универсалната десетична класификация (УДК). Сигнирането е цифрово, тъй като книгите се съхраняват в хранилищата на Библиотеката по възходящ ред на номерацията, т. е. топографско подреждане. След продължителната работа по преглеждането на каталозите се оказва, че старопечатният фонд на Университетската библиотека съдържа общо **328** заглавия на кирилица, латиница и гръцки език, като заглавията за книги са **310** на брой, и **18** заглавия периодични издания, с обща екземплярност - **377** броя, тъй като от някои заглавия Библиотеката притежава повече от един екземпляр. Съответно екземплярността за книгите е **332** броя, а за периодичните издания **45**. В процеса на работата

² Стоянов, Маньо. Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания 1806–1878. Т. 1. София: Наука и изкуство, 1957.

³ Археографски правила, разписани в Методически кодекс на ДА “Архиви“ (Св. I-V, София: ДАА, 2013)

⁴ ББК - Библиотечно-библиографска класификация. Таблици за научни библиотеки. София: НБКМ, 1973. (методическо ръководство)

бяха открити и две богослужбни ръкописни книги. Едната е „Миней“ от 1854 г., с посочени от автора данни, а другата поради своята особеност и съдържание е с приблизителна датировка от XIX век и заглавие – „Октоих Възкресен“. Особеното на този „Октоих Възкресен“ е, че с кирилски букви текстовете са на български и паралелен превод на гръцки език, което се среща рядко⁵. Притежание на библиотеката са и османотурски ръкописи, 10 на брой. Те са датирани от XVI - XVII в. и са в процес на анализиране и проучване.

Причината да изберем старопечатните, редки и ценни издания за първа дигитална колекция на Университетска Библиотека бе, освен съвременното им съхраняване, че те са не само важна част от книжовното ни наследство, но по страниците им често са отбелязвани и ценни приписки, които са стойностно градиво за изследване на историята и бита на българина, за неговата духовна култура и религиозни възгледи, за всекидневния живот през съответната епоха.

Работата по обновяването на старопечатния фишов каталог се оказва истинско предизвикателство и роди идеята да се издаде специално библиографско издание със заглавие „Каталог на старопечатните книги, редките и ценни издания (1561-1878) от фонда на Университетската библиотека при ВТУ, Св. св. Кирил и Методий“. В продължение на 2 години усилено се работи по този Каталог и предстои той да бъде отпечатан до края на календарната година. Международната практика при издаването на печатни каталози и описи на старопечатни издания показва, че се използва методът на пълното библиографско описание, според Международен стандарт ISBD-(A)⁶, приет през 1980 г., който най-добре предава

⁵ Стоянов, Маньо. Български ръкописи с гръцки елементи.- В: Известия на НБКМ, №9,1969, с.315-351.; Стоянов, М. Опис на гръцките и други чуждозични ръкописи в Народната библиотека“Кирил и Методий“.- София: Наука и изкуство,1973.

⁶ ISBD(A) – International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications – (Antiquarian) – Международен стандарт за библиографско описание на старинни монографични публикации – Антикуариан - (A) (антикварни); Препоръчано от групата по проекта за международно стандартно библиографско описание за по-стари монографични публикации (антикварни); Одобрено

типографската и издателската практика на периода XVI - XVII в., но се прилага и за описание на книжовни паметници от XIX век. Описът в Каталога е структуриран хронологично в две поредици – книги и периодични издания. В хронологията на всяка отбелязана година изданията са подредени азбучно по името на автора или заглавието, като първо са изброени книгите на кирилица, следвани от книгите на латиница. Книгите на гръцки език са подредени след тези на латиница в съответната година. Те са представени с оригиналното си заглавие на гръцки език, но в електронния каталог на Университетската библиотека са въведени транскрибирани с латински букви според библиотечните стандарти за описание. В края на описа са посочени книгите без обозначена година на издаване. Всяко заглавие е придружено от библиографско описание и кратка анотация, или пояснение за изданието, където това е необходимо. Данните от описанието включват библиографски данни, а фотографското изображение към всяко заглавие показва как изглежда оригиналът, под него са посочени броя екземпляри (съответно с инвентарните номера и фондовата буква на заглавието, т.е. къде се намира физически съответният екземпляр). Всяко описание е придружено с данни за източниците на идентификация, като за чуждите издания (на руски език и на латиница), са посочени библиотеките или сайтовете на каталозите, а не линковете за конкретното заглавие. Този тип информация отговаря изцяло на приетите принципи за работа с редки и ценни издания, според които изследователите и потребителите на тези фондове се интересуват от книгите, публикувани в определена година и на определено място. Като приоритет при описанието на старопечатните книги в електронния каталог е изведена областта на забележките. В забележките са включени данни за физическите характеристики на изданията. Това дава възможност до читателя да достигне до повече и по-конкретна информация относно особеностите на всеки един екземпляр, които го определят като уникален. При липса на коректни библиографски данни при съставянето на описанието се използва информация, получена след обстоятелствена проверка

от Постоянните комисии на Секцията за каталогизиране на ИФЛА и Секцията за редки книги и ръкописи на ИФЛА.

в описи на други библиотеки, в интернет сайтове и достъпни дигитални колекции. Каталогът е допълнен с добър справочен апарат – именов показалец на авторите и преводачите, съответно за книгите и за периодичните издания, показалец на заглавията, именов показалец на издателите и печатниците, за книги и отделно за периодични издания.

В процеса на работа по този Каталог се наложи да бъдат проверени и обстойно прегледани отново най-старите издания, за които се установиха неясноти относно датирането им поради липса на заглавна страница или коректни данни относно мястото и годината на отпечатване. И най - неочаквано се натъкнахме на данни, които съвсем не съответстваха на вида на книгите. Очакваше ни ново предизвикателство и по-късно вълнуваща изненада. В инвентарната тетрадка бе записано за четири от тях като място на издаване село Долна Кремена, Врачанско. Това са : **Псалтир** с последование - московско издание от 1796 г.; **Постен** триод, без място на издаване, с датирание 1745 г.; **Миней** служебен за месец ноемврий, издадени на Синодалната типография, с датирание 1741 г. и **Цветен** триод (Пентикостар), без място, със записана г. на издание **1774!** На една от книгите - **Псалтир с последование** на задната корица стои надпис с мастило „Долна Кремена“. Може би това е подвело колегите (при инвентарирането на книгите през 1976 г.) да запишат като място на издаване в инвентарните тетрадки това село. Датировката на тези четири книги, които нарекохме условно „книгите от Долна Кремена“ бе твърде стара и несигурна. Повече от ясно беше, че не е възможно да бъдат издадени там. Най-интересни и трудни за датирание се оказаха Постният и Цветният Триод. След като установихме, че липсват заглавна страница и други данни за издателя, се обърнахме за помощ към колегите от Националната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“ - София, Направление за опазване на ръкописното и документално наследство- Отдел „Ръкописи и старопечатни книги“ с ръководител гл. ас. д-р Бояна Минчева. Колегите се отзоваха веднага и след разменени снимки, описания и уточняване, получихме най-неочакваната новина, а именно, че притежаваме две много стари и ценни книги! Оказа се, че притежаваме едно изключително ценно издание от **1561 г.** Това е **Постен**

Триод⁷ (Трипеснец), богослужбна книга, съдържаща службите на подготвителните и великопостни седмици от Заговезни до Лазаровден. Той е издаден във Венеция от Стефан Скадарски⁸ от гр. Скадра [дн. гр. Шкодра, Северозападна Албания] в печатницата на Виченцо Вукович през 1561 г. Изданието, което притежаваме е с твърда подвързия дърво и кожа, в сравнително добро състояние, без заглавна и последна страница. Характерното за него е, че текстът е в две колони, по 30 реда на страница. Другата най-стара книга, която притежаваме е **Цветен Триод от 1649 г.**, отпечатана от Йоан Светогорец от Босна в гр. Търговище (Влашко) със средствата на княгиня Елена, съпруга на владетеля Матей Бесараб. Тя също е богослужбна книга, която съдържа изменяемите песнопения и молитви за подвижния празничен кръг (взависимост от датата на Великден) от Лазаровден до Петдесетница, откъдето идва и името му - Пентикостар. Цветният Триод е известен и с името **Триодион сиест трипеснец**. Той е с твърда подвързия, дъски и кожа, с двуцветен печат, заставки и концовки с червено мастило, 31 реда на ред. Двата триода са в категорията „Първопечатни книги“⁹. Други богослужбни книги, които са част от нашата колекция и представляват ценност са: **Миней** за месец ноември от 1741 г., издаден в Москва, молитвеници, требници, апостоли и псалтири. Интерес предизвиква и една старопечатна книга, озаглавена „Чудеса Богородични“, издадена в Рамник, през 1820 г. и отпечатана в манастира Нямец във Влашко. Изданието е особено ценно, защото е на румънски, отпечатано със старобългарски букви, т. нар. „румънска кирилица“. Старопечатните издания, които предизвикваха съмнения, бяха предатирани след щателен оглед и идентифицирани след сверяване с библиотечното описание на идентични на тях екземпляри в други библиотеки, или с техни копия в дигитални колек-

⁷ Каратаев, Ив. Описание старопечатных книг, напечатанных кирилловскими буквами. Т. I. 1883, No 47; Райков, Б. Опис на славянските старопечатни книги от XV и XVI в. в НБКМ ...1967, No 53; Гусева, Ал. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века. 2003, No 15.

⁸ Атанасов, Петър. Яков Крайков. Книжовник. Издател. График. София, 1980, с. 58-59.

⁹ Теодосиев, Николай. Каталог на българските печатни книги 1508 -1878. София, 2007, с. 37-56.

ции, които позволяваха свободен достъп. След този оглед се оказва, че притежаваме издание от печатницата на Николаос Гликис, на гръцки, издадено във Венеция през 1793 г. „Деяния и послания на апостолите“, което се отличава по оформлението си и носи търговския отличителен знак на Николаос Гликис– пчела, на която от двете страни са изписани инициалите на печатаря – N G.

Важно е да отбележим, че дарител на тези най-стари и ценни издания е проф. Ангел Давидов. Опитяхме да проследим пътя на книгите, достигнали до нас. След направено проучване и връзка с негови близки се установи, че той ги е закупувал от антикварната книжарница във Велико Търново. Книжарницата е закупувала книгите от частни лица. Тя вече не съществува и така останаха въпросите и неяснотите за пътя на тези най-стари и ценни книги. Защо са били в село Долна Кремена, кой ги е доставил там, в кой манастир са служили и много други въпроси от това естество. Може би времето и нови научни изследвания ще дадат отговор на тези въпроси.

В заключение можем да добавим, че дигитализацията на културноисторическото наследство е постижима цел, както и създаването на обща памет. В центъра на динамичните събития от началото на ХХI век стоят потребителите, защото те са основното движещо колело, практически използващо иновативните технологии и дигитализацията. Това от своя страна позволява знанието да достига до все по-голяма аудитория и да се разпространява без физически ограничения.

Използвана литература

1. **Археографски правила**, разписани в Методически кодекс на ДА “Архиви“ (Св. I-V, София: ДАА, 2013)
2. **Атанасов, Петър**. Яков Крайков. Книжовник. Издател. График. София, 1980, с.58-59.
3. **ББК** - Библиотечно-библиографска класификация. Таблици за научни библиотеки. София: НБКМ, 1973. (методическо ръководство)
4. **Гусева, Ал.** Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века. 2003, No 15.

5. **Канев, А. 2008** Желание или омерзение от “обща” идентичност. Европейските стратегии за информационно общество като инструмент за конструиране на идентичност и локалните реалности: ситуацията в България – Академичен портал в социалните и хуманитарните науки: <http://gate.cas.bg/publication.php?id=112>
6. **Каратаев, Ив.** Описание старопечатных книг, напечатанных кирилловскими буквами. Т. I. 1883, No 47;, No 53
7. **Райков, Б.** Опис на славянските старопечатни книги от XV и XVI в. в НБКМ ...1967
8. **Стоянов, Маньо.** Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания 1806–1878. Т. I. София: Наука и изкуство, 1957.
9. **Стоянов, Маньо.** Български ръкописи с гръцки елементи.- В: Известия на НБКМ, №9,1969, с.315-351.
10. **Стоянов, М.** Опис на гръцките и други чуждоезични ръкописи в Народната библиотека“Кирил и Методий“.- София: Наука и изкуство,1973.
11. **Теодосиев, Николай.** Каталог на българските печатни книги 1508-1878. София, 2007, с. 37-56.